

Мокій А.І. проф.,
Львівська комерційна академія
Флейчук М.І.,
докторант НІСД

НЕЛЕГІТИМНІСТЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Резюме

У статті йдеться про проблему нелегітимності первісного нагромадження капіталу як загрозу соціально-економічних криз та деформацій і перешкоду при розробці та реалізації моделі соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: модель стратегічного економічного розвитку, нелегітимність первісного накопичення капіталу, тіньова економіка.

Проблема обґрунтування моделі та стратегії соціально-економічного розвитку України залишається ключовою позицією на етапі прискорення процесу інтеграції економіки нашої країни у світове господарство.

За часи незалежності України були запропоновані низка фундаментальних праць з проблем розробки стратегії соціально-економічного розвитку українськими вченими та авторськими колективами (І.І.Лукінов, В.М.Гейць, А.С.Гальчинський, О.С.Власюк, А.С.Філіпенко, Варналій З.С., Я.А.Жаліло, А.Б.Качинський, Д.Г.Лук'яненко, Ю.В.Макогон, та ін.) [1-9]. В плані операціоналізації конкретних пріоритетів і завдань фундаментальні підходи до економічного розвитку отримали у „Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхи Європейської інтеграції” (2004 р.)”.

Проте фундаментальні праці названих науковців і авторських колективів не повною мірою враховували специфічні особливості сучасного стану української економіки і суспільства, ступінь впливу зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку і, що важливо, обмеження на ресурси розвитку. Внаслідок цього постулюється модель необмеженого економічного зростання, при цьому не визначені концептуальні засади такого зростання. Певною мірою такі засади сформульовані в „Технології економічного прориву (ТЕП)”, запропонованій Радою конкурентоспроможності України (Ю.Полунєєв, 2006), але у ній теж передбачається зорієнтованість на випереджаюче зростання. Потрібно вказати також на необхідність

системного моделювання динаміки зростання економіки з урахуванням гіпотези щодо обмежень на ресурси.

Розв'язання вказаної фундаментальної задачі повинно базуватися на ідеї моделі сталого обмеженого структурно-збалансованого економічного зростання в інтересах майбутніх поколінь громадян України. В основу цієї моделі покладемо такі гіпотези:

1) специфіка становлення і розвитку української державності та її окремих компонент (суспільства, української нації, політичної, економічної системи) потребує істотної модифікації для умов нашої країни моделей розвитку, апробованих світовою практикою;

2) неспроможність світового співтовариства ефективно впливати на негативні наслідки глобалізаційного процесу, у поєднанні з вразливістю української економіки до негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників потребує обґрунтування національної парадигми розвитку, відмінної від застосовуваних в більшості постсоціалістичних і пострадянських держав;

3) структурна деформованість економіки та суспільства (співвідношення елементів складу соціально-економічної системи та взаємозв'язків між ними) та інституційна недосконалість побудови соціально-економічної системи як асоціальної (домінування неформальних правил поведінки економічних агентів над офіційними і формування останніх в інтересах окремих прошарків суспільства, неефективність організацій у дотриманні офіційних норм) унеможлиблює розвиток у стратегічній перспективі;

4) нагромаджений від'ємний потенціал екологічного та техногенного характеру, вкрай негативні тенденції розвитку людського капіталу, вичерпання природних (енергетичних, водних, лісових, земельних) ресурсів та набутих переваг (матеріальної бази, людського та інтелектуального капіталу) дозволяють стверджувати про істотні обмеження на ресурси для інтенсивного розвитку „суспільства споживання”.

Таким чином, при розробці моделі економічного розвитку нашої держави необхідно враховувати вище перераховані передумови формування моделі соціально-економічного устрою і розвитку нашої країни.

Істотною проблемою при розробці та реалізації згаданої моделі є ступінь вагома тінізації української економіки, масштаби поширення і глибина інтеграції якої з суспільством та легальною економікою, без сумніву, набули характеру найбільшої загрози національній безпеці. У цьому контексті потрібно звернути увагу на такий аспект, як недостатня легітимність приватної власності. Як відомо, первісне нагромадження капіталу в нашій країні відбувалося не у процесі створення нової вартості, поступового нагромадження капіталу в реальній економіці, а у процесі перерозподілу національного багатства під час приватизації державної власності.

Несистемна, надмірно ліберальна і недостатньо обґрунтована приватизаційна політика, яка не враховувала непідготовленість переважаючої більшості громадян України до життєдіяльності в ринкових умовах та небезпеку зосередження власності владною елітою, неефективність та нестабільність нормативно-розпорядчої бази, поширення корупційних дій на різних рівнях владної вертикалі та у судовій системі, посилення взаємозв'язку між суб'єктами політичного процесу та тіньової економіки, „зрощування” легальних та суто кримінальних суб'єктів господарювання зумовили несправедливе за сутністю і нелегітимне за характером нагромадження капіталу, а отже, й істотну нелегітимність права власності.

Вказана нелегітимність, своєю чергою, призводить до нехтування права власності, постійного перерозподілу цієї власності (у тому числі „рейдерські” атаки), створення напівлегальних фінансово-промислових груп, спотворення ефективної структури системи національних рахунків (зростання рівня споживання замість заощадження та інвестування) і, як наслідок, до соціально-економічних структурних деформацій та криз, що загрожують

стратегічному розвитку економіки та суспільства (рис. 1). До таких негативних впливів віднесемо, перш за все, деструктивні макроекономічні спотворення.

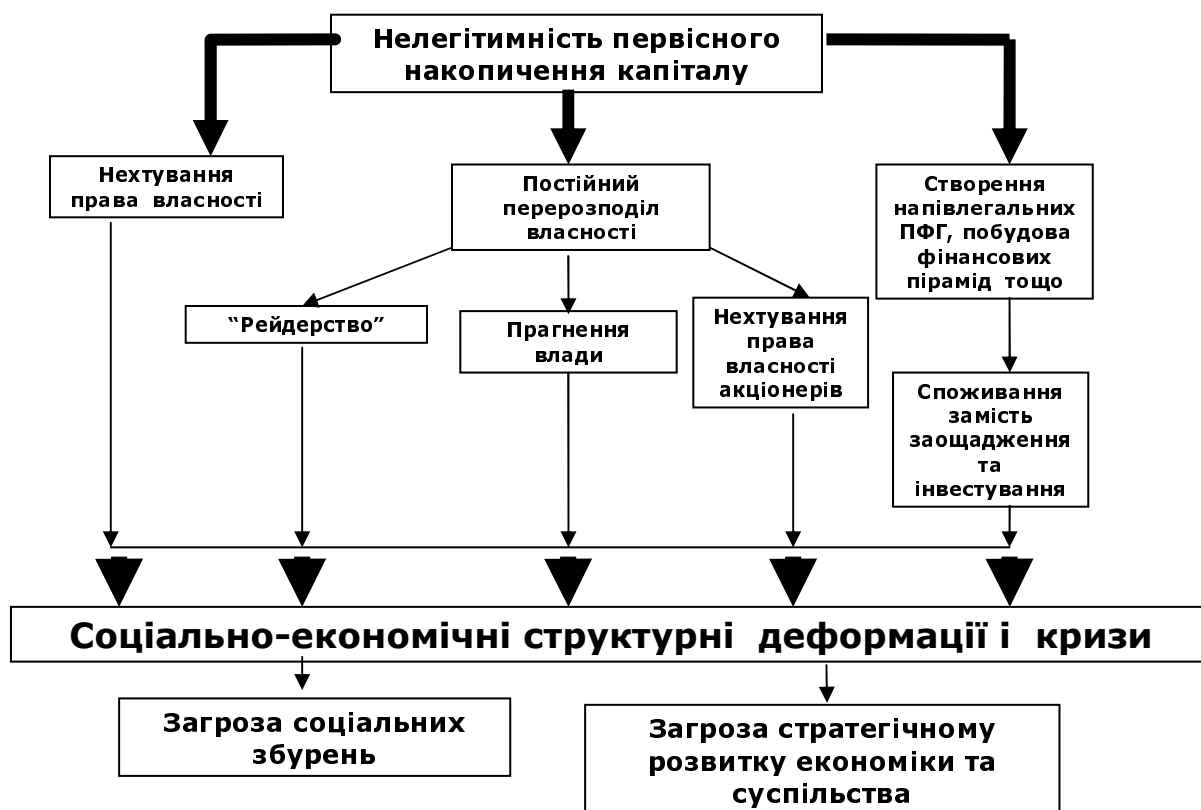

Рис. 1. Наслідки нелегітимності первинного накопичення

Зокрема, це стосується високої частки споживання у структурі ВВП, що не сприяє економічному зростанню у стратегічній перспективі (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура ВВП України, %

Показники /роки	1995	2001	2002	2003	2004	2005
ВВП	100	100	100	100	100	100
Споживання	76,4	76,6	75,4	75,4	71,3	76,9
Валове нагромадження основного капіталу	23,3	19,7	19,2	20,6	22,6	22
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3,3	2,1	1	1,4	-1,4	0,2
Придбання за винятком вибуття цінностей	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Експорт	47,1	55,4	55,1	57,8	61,2	53,5
Імпорт	-50,2	-53,8	-50,7	-55,2	-53,7	-52,6

За: [10]

Для прикладу – рівень споживання у Польщі протягом 1995-2005 рр. коливався від 60,4% у відношенні до ВВП до 63,6% (таблиця 2), у той час як в Україні відповідні показники становили (76,4% та 76,9%). Крім того, високий рівень імпорту (в Україні у 2005 р. цей показник становив 52,6%, а у Польщі 37,4%) з врахуванням неефективної структури зовнішньоторговельного обороту погіршує сальдо поточного рахунку, зменшує заощадження, обсяг валютних резервів і негативно впливає на національний дохід.

Таблиця 2

Структура ВВП Польщі, %

Показники /роки	1995	2001	2002	2003	2004	2005
ВВП	100	100	100	100	100	100
Споживання	60,44	64,88	66,78	65,54	64,10	63,57
Інвестиції	17,71	20,70	18,75	18,26	17,98	18,28
Урядові видатки	18,69	18,00	18,00	18,25	17,91	17,77
Зміна запасів	1,00	0,08	-0,11	0,51	1,99	0,79
Експорт	23,20	27,07	28,66	33,35	37,59	37,02
Імпорт	-21,05	-30,73	-32,09	-35,92	-39,58	-37,43

За: [10]

Серед країн Центрально-Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС, у Чехії та Словаччині рівень споживання становить близько 50-55% (рис.2), при цьому рівень інвестицій близько 30-40%, а урядові видатки – 20-25%. Це, з певним застереженням, може свідчити про орієнтацію економічної політики на інвестиційне зростання та, водночас, соціальну спрямованість, що може пояснювати і політичну стабільність в цих державах. В Угорщині та Румунії рівень споживання протягом 1990-2002 рр. коливався від 60% до 75%, інвестицій – близько 20-22%, а урядових видатків лише близько 10-15%. З врахуванням відомих корупційних скандалів та відносно високого рівня тіньової економіки це можна вважати передумовою політичної та економічної нестабільності у названих країнах.

Звернемо також увагу і на неефективну структуру доходів та видатків в Україні. У 2004 р. найбільша частка у структурі доданої вартості в Україні належала нефінансовим організаціям (рис. 3), натомість у використанні наявного доходу держави значно переважали індивідуальні споживчі витрати

(72%), а кінцеві споживчі витрати та чисте заощадження у сумі становило всього 28%.

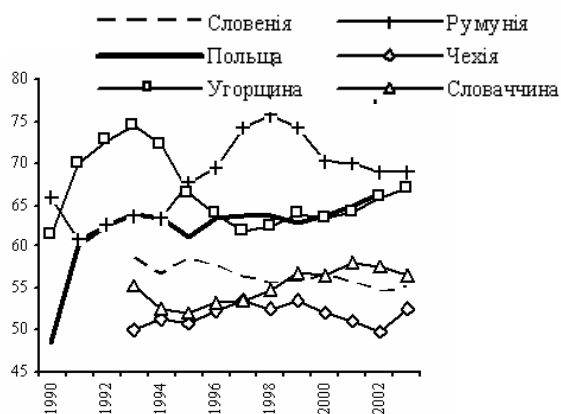

Рис. 2 а. Рівень споживання у структурі ВВП, %

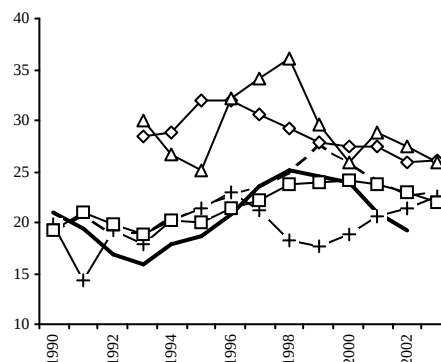

Рис. 2 б. Рівень інвестицій у структурі ВВП, %

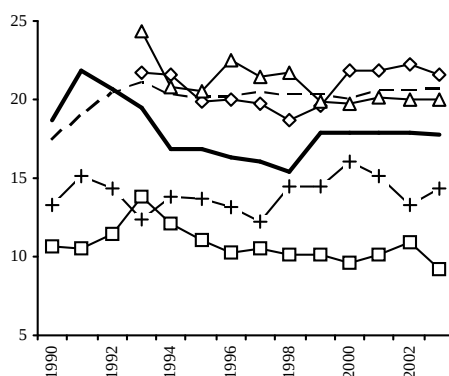

Рис. 2 в. Рівень урядових видатків у структурі ВВП, %

За: [12].

Цікавою видається структура доходів населення: заробітна плата становить 42%, різноманітні соціальні допомоги та трансфери (як правило, від нелегальної зайнятості) – 40% і прибутки та доходи від власності лише 18% (рис. 4).

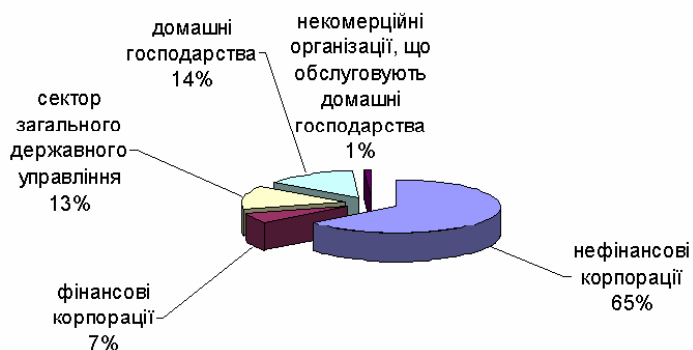

Рис. 3. Структура валової доданої вартості у 2004 р. в Україні

За: [10]

При цьому 79% доходів населення витрачає на придбання товарів та послуг і лише 13% на заощадження (приріст фінансових та нефінансових активів).

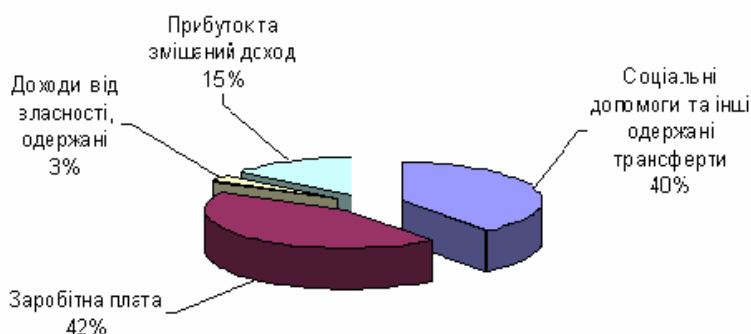

Рис. 4. Структура доходів населення у 2005 р. в Україні

За: [11]

Проте високий рівень споживання в державі загалом не означає, що така тенденція стосується переважної більшості населення (рис. 5). Зокрема, протягом 2000-2003 рр. понад 80% населення знаходилися поза межею бідності, у 2005 р. близько 65%. При цьому, частка населення, з середньомісячною сумою витрат на одну особу 720 грн. становить всього 11%, до 180 грн. на місяць 13% і від 180,1 до 720 грн. – 76%.

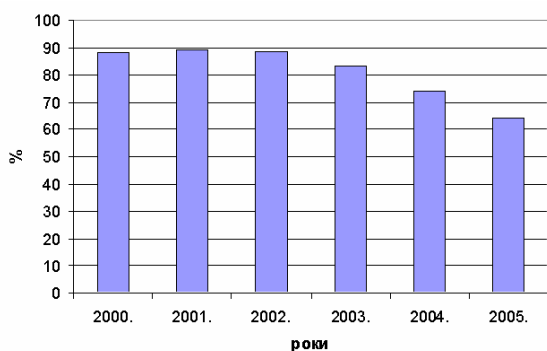

Рис. 5 а. Частка населення із середньодушовими витратами у місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, %

За: [11]

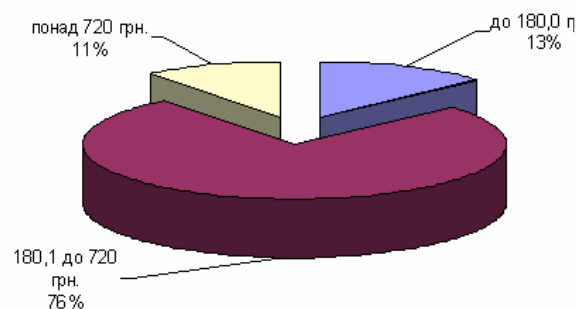

Рис. 5 б. Розподіл населення за рівнем середньодушових грошових витрат у місяць у 2005 р.

Очевидно, що населення, яке витрачає менше 720 грн. на місяць не має можливості купівлі на істотну суму предметів розкошу, тобто купівля притаманна категорії громадян, що належать 11% осіб, які витрачають понад

720 грн. на місяць. При цьому, кількість автомобілів на 1000 осіб у Києві становить 183 од., у Запорізькій області 180 од, у м.Севастополі та Київській області – 144 од. (рис. 6).

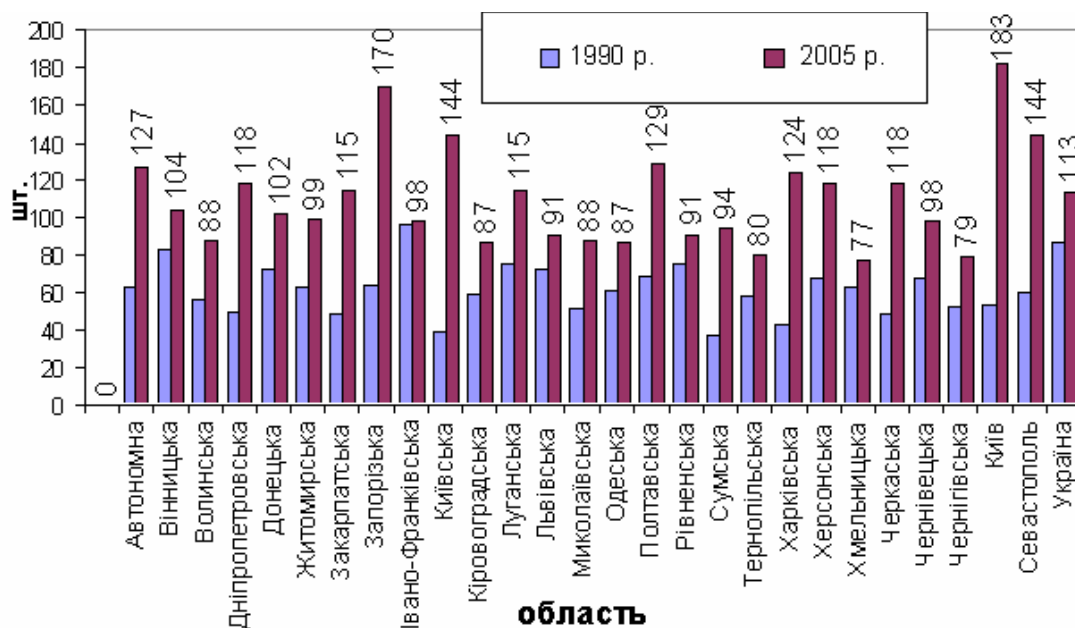

Рис. 6. Забезпеченість населення приватними легковими автомобілями за регіонами, на 1000 осіб населення

За: [10]

Подібна диференціація може стати у майбутньому передумовою „соціальних збурень” та структурних деформацій, перманентного перерозподілу власності між політико-владними елітами. Звідси ключовою проблемою слід вважати визнання суспільством права власності через здійснення системи заходів стимулювання інвестиційної діяльності в суспільно значущих з огляду на стратегічну важливість сферах (зростання вартості людського капіталу – охорона здоров’я, освіта; наука та інноваційна діяльність; захист довкілля).

З огляду на вищевказане пропонується низка заходів для запобігання вірогідним структурним деформаціям та кризам, зокрема:

1) заходи детінізації політичного процесу – громадський моніторинг власності державних службовців та депутатів; заборона анонімних пожертв на користь суб’єктів виборчого процесу; опублікування щорічних фінансових

звітів діяльності політичних партій; запровадження повної майнової відповідальності через механізм конфіскації власності державних службовців, причетних до процесу „відмивання грошей” та розкрадання державного майна; запровадження прогресивного податку на нерухоме майно;

2) заходи декриміналізації економіки – віднесення до переліку кримінальних злочинів „незаконного збагачення”, що передбачено ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності; ратифікація Конвенції про корупцію у контексті кримінального права; залучення до реалізації стратегії легалізації економіки представників міжнародних організацій; створення Національного бюро розслідувань; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн, гармонізація діяльності правоохоронних органів у сфері легалізації „брудних капіталів”, розробка комплексної теоретико-методичної бази визначення обсягів та заходів протидії кримінальній та тіньовій активності, ініціювання створення міжнародної системи протидії іллегалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва;

3) заходи детінізації економіки – „амністія” лише тих капіталів, що спрямовуються в інноваційну сферу та деякі інші суспільно значущі пріоритетні сектори, запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор, зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на відтворення людського капіталу, реальне і радикальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, застосування наявних теоретичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідація виявлених схем іллегалізації капіталу, обов’язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів розкошу.

Список використаних джерел:

1. Лукінов І.І., Саблук П.Т., Онищенко О.М. та ін. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України. Наукова доповідь. К.: 2000. Вид-во Інституту аграрної економіки УААН. (http://www.niurt.gov.ua/ukr/conference/krug_stil_nov_2000/lukinov.htm).
2. Гейць В.М. Україна у вимірі економіки знань: Основа, 2006.–592 с.
3. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015) "Шляхом європейської інтеграції" / Авторський колектив: А. С. Гальчинський, В. М. Геець та ін.; НІСД, Інститут економічного прогнозування НАНУ, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.
4. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2005/ Ред. О.С. Власюк. - К.: Знання України, 2005. - 608 с
5. "Державне управління: плани і проекти економічного розвитку": Монографія / Власюк О.С., Дерюгіна Т.В., Запатріна І.В. та ін. За заг. ред. Кучеренка О.Ю., Запатріної І.В. - К.: Видавництва "ВІП", 2006- С.180-189 (624с.)
6. Філіпенко А. С. М. Джеральд, Р. Джемс Е.. Основні проблеми економіки розвитку: Пер. з англ. / Антон Філіпенко (кер.проекту та наук.ред.). — К. : Либідь, 2003. — 684с.
7. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнецова. — К. : Ін-т екон. прогнозування, 2002. — 104 с.
8. Жаліло Я. Європейська інтеграція України та формування основ інноваційної моделі розвитку // Вісник НБУ, жовтень, 2003. - С. 22-23.
9. Макогон Ю.В. Интеграция научно-технической сферы Украины в мировую экономическую систему: Монография /Ю.В.Макогон, С.Н.Кацура, М.И.Кравченко, В.В.Ходыкина.-Донецк:ДонНУ,2003.-235с.
10. Статистичний щорічник України за 2005 рік. За ред. О.Г.Осауленка.– К.: Консультант, 2006. – 575 с.
11. www.stat.gov.ua.
12. www.imf.org.